

A cigány népcsoport iskoláztatása a Dél-Dunántúlon

A társadalmi-területi feltételrendszer változásai

A cigány népesség halmozottan hátrányos helyzetének egyik központi eleme az iskolázottság. A társadalmi integrációnak – annak, hogy a cigány emberek és az egész magyarországi cigányság megtalálja helyét a magyar társadalomban – hosszú távon mindenképpen az alacsony iskolázottsági és szakképzettségi szint emelése lehet a feltétele.

Az alacsony képzettség alacsony társadalmi státuszt jelent. Az egyén csak rosszul fizető, nehéz fizikai munkával járó munkaköröket tud megszerezni, s ez együtt jár a rossz anyagi körülményekkel, a társadalmi hierarchia alsó fokain betöltött hellyel. A piacgazdaság körülményei között leértékelődött az alacsony képzettségű munkaerő, ennek köszönhetően a cigányok tömegei kerültek a munkanélküliség kilátástalan helyzetébe.

Azt is elmondhatjuk, hogy az iskolázottsági hátrányok s ezzel együtt a hátrányos helyzet nemzedékről nemzedékre áthagyományozódnak, „öröklődnek”. Egyrészt az iskolázatlanabb családokban a gyermek nem kapja meg azokat a nyelvi és kulturális ingereket, amelyek majdani iskolai pályafutását megalapoznák, másrészt az otthoni minták sem motiválják kellőképpen a tanulást, továbbtanulást. Harmadrészt meg kell említenünk a szociális problémákat, amelyek anyagilag is megnehezítik az iskoláztatást, és arra ösztönzik a családokat, hogy a gyerekeket is minél előbb munkába állítsák.

Ahhoz tehát, hogy a fiatalabb generációk majdani szociális integrációja könnyebb legyen, mindenképpen valamiféle külső beavatkozás, ráhatás szükséges. Nagyon fontos odafigyelni a mai óvodás és általános iskolás korú gyerekekre, hiszen sorsukat most alapozzák meg, s fontos terület a középiskola is, mert ma már középfokú végzettség nélkül nagyon rosszak a

munkaerőpiaci esélyek. El kell érni, hogy a cigány fiatalok minél nagyobb számban végezzék el a középiskolát, s onnan a felsőoktatásba kerüljenek. S oda kell figyelni az iskolákból kikerülő pályakezdekő elhelyezkedésére, annak megkönnyítésére, hogy pályájuk ne azzal a kudarcélménnyel való szembesüléssel induljon, hogy felesleges volt a tanulás.

Természetesen nagyon fontos az idősebb korosztályok felkarolása is. Azonban életkori okok miatt sokkal nehezebb az ő képzésük, átképzésük, ráadásul a mai gazdaságban a fiatalabb munkaerő a keresettebb, s egy középkorú munkanélkülinek nagyon nehéz az elhelyezkedés. Ezért ez a korosztály egészen másfajta eszközrendszert, megközelítést igényel.

Az iskoláztatás területi-társadalmi feltételei

Kutatásunkban az iskolai előremenetelnek, az iskolai nevelésnek a társadalmi-gazdasági feltételrendszerét, annak változását, a rendszerváltozás utáni átalakulását vizsgáljuk, valamint igyekszünk áttekinteni e tényezőrendszer hatását a régió cigány közösségének mindennapjaira.

Kiinduló tézisünk, hogy a társadalmi-gazdasági környezet hat az egyén élethelyzetére, életlehetőségeire, arra, hogy mennyire tudja kihasználni a társadalmi-gazdasági helyzet adottságait, az elvi szinten mindenki számára nyitott lehetőségekkel milyen mértékben képes élni.

Ilyen módon – s a továbbiakban a társadalmi-gazdasági környezetnek csak ezzel az aspektusával foglalkozunk – mindez természetesen hat az egyén vagy egyes társadalmi csoportok iskoláztatási attitűdjére, lehetőségeire, az oktatási rendszerben elfoglalt helyére. Ezek a társadalmi-gazdasági feltételek sem az időben nem állandóak, sem területileg nem kiegyenlítettek és homogének.

A társadalmi-területi feltételrendszernek az iskolai nevelés eredményessége, hatékonysága szempontjából három fontosabb csoportját lehet elkülöníteni, ezek hatnak arra, hogy egy-egy társadalmi csoport vagy személy milyen mértékben tudja kihasználni az iskolarendszer kínálat

lehetőségeket, s e lehetőségeket mennyire tudja személyes előmenetele, későbbi élethelyzetének javítása szolgálatába állítani. Az első csoportba mindazon tényezőket soroltuk, amelyeknek biztosítása állami, kormányzati feladatkörbe tartozik. Tehát ilyen vizsgálандó területek maga az oktatási

intézményrendszer, a tankönyvellátás, az iskolai infrastruktúra és oktatói ellátottság. A második szempont csoport a tágabb értelemben vett gazdasági makrokörnyezet s annak hatása az iskoláztatásra. A harmadik kategóriába olyan szubjektív, tudati tényezők tartoznak, amelyek az egyén iskolai motiváltságát befolyásolják.

Írásunkban ennek a hármastételrendszernek az elemeit mutatjuk be röviden, megvizsgáljuk, hogyan alakult át a társadalmi-gazdasági környezet az elmúlt évtizedekben a Dél-Dunántúlon, s ennek tükrében rávilágítunk arra, hogyan változott meg a régió cigány népességének oktatási-iskolázási helyzete és feltételrendszerre.

Az iskolai problémák

Minden elemzésben megfogalmazódik a kérdés: mi az oka a cigány gyerekek iskolai alulteljesítésének, gyakori sikertelenségének? Nehéz lenne kiragadni a bonyolult összefüggések halmazából egy okot, amellyel meg lehetne magyarázni a jelenséget. A kérdésre adott válaszok általában két dimenziót szoktak magukba foglalni: az egyik dimenzió a hátrányos társadalmi-gazdasági helyzet, a másik pedig az úgynevezett eltérő családi szocializáció, eltérő kultúra, nyelv stb. (tehát az etnicitás) szempontja.

E két dimenzió egyidejű érvényesítése az oktatáspolitikát nehéz helyzetbe hozza.

Ugyanis a családok társadalmi-gazdasági helyzetéből eredő iskolai hátrányok enyhítése nem kizárólag a cigánysággal kapcsolatos feladat; sőt bizonyos, hogy nem minden egyes cigány család és gyermek van hátrányos helyzetben. A népcsoport(ok) nyelvének, kultúrájának fenntartásához, ápolásához, átörökítésé-

hez való joga szempontjából pedig a cigányság a többi nemzeti kisebbséghez van hasonló helyzetben. (Forray, 2000)

A szocialista évtizedek asszimilációs politikájának következtében az oktatási intézmények a családi nevelés értékorientációját nem vették figyelembe, nem szenteltek figyelmet a cigány gyermekek kulturális sajátosságainak, nem próbálták meg azokat integrálni az iskolai környezetbe. Ma már köztudott, milyen súlyos érzelmi károsodást okoz, ha a gyermek otthoni környezetét az iskola negatív értékítéletben részesíti. (Kovalcsik, 1998)

A társadalmi-gazdasági okok csoportjába sorolhatjuk a következő tényezőt, amely a cigány tanulók iskolai sikertelenségeit erősítheti, ez pedig a települési

A szocialista évtizedek asszimilációs politikájának következtében az oktatási intézmények a családi nevelés értékorientációját nem vették figyelembe, nem szenteltek figyelmet a cigány gyermekek kulturális sajátosságainak, nem próbálták meg azokat integrálni az iskolai környezetbe. Ma már köztudott, milyen súlyos érzelmi károsodást okoz, ha a gyermek otthoni környezetét az iskola negatív értékítéletben részesíti.

szegregációval van összefüggésben. Településföldrajzi elemzések során láthatjuk, hogy a cigány népesség éppen a legrosszabbul ellátott kistélepüléseken él legnagyobb számban, és ezért nehezebben fér hozzá az oktatási intézményrendszerhez is, a leghiányosabban felszerelt iskolákba járnak legnagyobb arányban a cigány gyermekek. *Csongor Anna* (1991) az 1980-as év iskolastatisztikai adatait elemezve kimutatta, hogy minden iskolai mutató úgy romlik, ahogyan a cigány tanulók aránya növekszik az adott iskolában.

Főleg a mai rossz anyagi körülmények között érthető is, ha a család a gyermekek minél előbbi munkába állását szorgalmazza, így azok hamarabb hozzá tudnak járulni a család költségvetéséhez. Tehát az említett okok miatt sok esetben a családi környezet nem motiválja a gyermekeket a tanulásra.

Az aprófalvas településszerkezet, az ebből eredő közlekedéscsökkentő hátrányok, az anyagi nehézségek, amelyek még tovább nehezítik a városokba koncentrálnak potenciális munkáltatók megközelítését, is ebben a tényezőcsoportban hatnak, hiszen nehezítik az oktatási intézmények elérését a halmozottan hátrányos helyzetű településeken élő családok gyermekei számára. Vagy nincs megfelelő sűrűségű közlekedési kapcsolat az iskolaközpont felé, vagy a család számára anyagilag jelent megterhelést a gyermek taníttatása.

Az iskolai problémák kialakulásának forrása tehát a fentiekén kívül még a cigányság hagyományos kulturális beállítódása is, hiszen ők tradicionálisan fizikai munkát végző emberek voltak. Érthetően a gyermekeket is elsősorban a fizikai munka felé orientálják, az értelmiségi pálya ismeretlen számukra, s sok esetben gyanakvást szül a családokban, ha a gyermek szellemi pályára kíván lépni.

Iskolaikudarc-képző tényező az is, hogy míg otthon már teljes jogú felnőttként kezelik a 12 év körüli gyermeket, az iskolában – tanuló szerepében – még mindig gyerekeknek számít. (*Csongor*, 1991) E kettős szerepkörből fakadó konfliktusok járnak hozzá, hogy az iskolától elforduljanak. Nagyjából 12 éves korra halmozódik

fel a gyermekekben az a társadalmi tapasztalat, amelynek alapján a hagyományörzőbb közösségekben a fiatal felnőttek jogai és kötelezettségei illetik meg őket. Ha eddigre túlságosan sok volt az iskolai kudarc, ha biológiai és társadalmi koruknál és saját kultúrájukban betöltött szerepük-nél jóval fiatalabbnak és egyúttal éretlenebbként sorolja be őket az iskola (az évismértéknek ez a pszichológiai értelmezése). (*Forray*, – *Hegedűs*, 1991)

A lányok már az általános iskola felső tagozatára sem jutnak el olyan arányban, mint a fiúk. Őket sokkal inkább a „családra”, míg a fiúkat a hagyományos „életre” nevelik. A hagyományos cigány kultúra szerint a lány már önmagában értéket jelent. Az etnikai kisebbségek számára gyakran a család az egyetlen olyan hely, amely a pozitív önkép kialakulását, megerősítését szolgálja. Az ilyen csoportban még élesebben hangsúlyos a nők anyai, háziasszonyi szerepe, kohéziós funkciója. A lányok számára a családból való kiszakadás – képességeik szabad kibontakoztatása érdekében – nem egyszerűen az emancipációhoz vezető utat jelenti, hanem egyenértékű az etnikum feladásával. (*Forray* – *Hegedűs*, 1990)

Meg kell említeni oktatási rendszerünk hiányosságait is, mely nem tudja megfelelően kezelni a cigány gyerekek nyelvi és kulturális másságából eredő tanulási nehézségeit, ezért többségük rosszul tanul, nehezen végzi el az általános iskolát is, s aztán előbb-utóbb lemorzsolódik. E hátrányt szociokulturális hátrányként szokták megfogalmazni. Összefüggésben van a kétnyelvűség (bilingvizmus) kérdésével, de a mára csak magyarul beszélő családokban is megmutatkozhat a nyelvhasználat egyszerűsége miatt a cigány gyerekek fogalmazási, fogalomhasználati zavarainak kialakulása formájában. Az iskolai nehézségek okozói közé szokták sorolni a kétnyelvűség jelenségét is, amelyet a szakirodalom diglossziának nevez. (*Réger*, 2001) Régebben csak a munkájuk miatt rákényszerülőknek, főként a férfiakkal kellett ismerniük a magyar nyelvet. Mára ez a helyzet megváltozott. A gyermekkor el-

múltával mindenki kétnyelvű, hiszen az óvodában, iskolában már magyar nyelven kell érintkezniük a gyerekeknek. A cigány és beás nyelv a családok nyelvévé vált, a rokonokkal, ismerősökkel történő kommunikáció eszköze lett. (Tálos, 1998) Sőt egyre gyakoribb, hogy a gyermekekkel a családon belül is a magyar nyelvet használják, s az eredeti nyelv a felnőttek érintkezésére korlátozódik.

A család nyelve azonban – főként a szegényebb társadalmi rétegek, az alacsonyabban iskolázott szülők esetében – jóval szegényesebb mind a nyelvhasználat, mind a szókincs tekintetében, mint a magasabban kvalifikált családokban. Az ilyen környezetben felnövő cigány gyermekek – még ha csak magyarul beszélnek is, s ilyen módon a cigány vagy beás nyelv eltérő nyelvtani szerkezete nem is zavarják e gyermekek kommunikációs készségeit – egy szegényesebb nyelvi környezetben, korlátozottabb nyelvi mintákat elsajátítva komoly problémákkal kerülnek szembe, amikor bekerülnek az iskolába és ott találkoznak egy számukra ismeretlen és többé-kevésbé érthetetlen eltérő nyelvi közeggel. Ezt a jelenséget Réger Zita nyelvi szocializációs hátrányként írja le, amely mindenképpen megnehezíti az iskolai beilleszkedést.

A cigánygyermek az iskolában nem egyszerűen gyermekként és tanulóként jelenik meg, hanem egyúttal egy kisebbségi kultúra, etnikai közösség tagjaként. Mind-egyik „minőségében” a felnőtteknél nagyobb mértékben van kiszolgáltatva környezetének és saját bizonytalanságának, szorongásainak. (Forray – Hege-dűs, 1991)

A cigány népesség iskolázottsága

Két felmérés eredményeit vettük alapul az iskolázottság áttekintésére, ezek az MTA Szociológiai Intézetében Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által 1971-ben és 1993 végén elvégzett kutatások.

Az 1971-ben végzett vizsgálathoz képest a kilencvenes évek ugyan jelentős

változást mutat, hogy ma már a cigány gyerekek többsége elvégzi az általános iskolát, a távolság azonban a cigány és nem cigány népesség iskolázottsági szintje között az elmúlt évtizedekben is tovább nőtt. A cigány gyerekek 31,3 százaléka 14 éves korában befejezi az általános iskolát (a 15 éves korúak között ez az arány 43,6 százalékra, 16 éves korra 62,6 százalékra, a 17 éveseknél 64,4 százalékra nő, 18 éves korban pedig 77,7 százalékuk rendelkezik 8 osztályos végzettséggel)

Az 1993-ban 40–59 éves korcsoport köziskolai végzettséggel rendelkező tagjainak aránya 1,5 százalék, a 25–39 éves korosztályban ez az adat 2,7 százalék. Tehát a továbbtanulási esélyek nem változtak a hetvenes-nyolcvanas években, az 1990-es években látszik javulni ez a tendencia, köszönhetően az új intézményeknek, ösztönzéseknek, támogatásoknak, valamint nem utolsósorban annak, hogy a demográfiai hullámvölgy miatt a fiatalok létszáma lecsökkent a középiskolába felmenő korosztályban is, tehát az oktatási intézmények számára, ha fenn akarnak maradni, minden egyes tanuló felértékelődött.

1993-ra az iskolába egyáltalán nem járt személyek aránya 36 százalékról 9 százalékra csökkent, az általános iskolát befejezettek aránya pedig 46 százalékra nőtt. Ezzel szemben az érettségit megszerző személyek aránya alig nőtt (0,5 százalékról 1,5 százalékra), a felsőfokú végzettséget szerzőké pedig egyáltalán nem változott. Bár az alapfokú végzettség megszerzése és az analfabétizmus felszámolása terén a cigányság hatalmas lépést tett előre, a többségi társadalom iskolázottságához viszonyított lemaradása tovább nőtt, mert az érettségit adó középfokú – és újabban a felsőfokú – oktatás expanziója elkerülte a cigányságot.

Bár az elmúlt évtizedekben – köszönhetően annak, hogy a pártállam egyik célja a cigány gyerekek teljes körű beiskoláztatásának megvalósítása volt – az oktatás alsó szintjén kedvezőbbek lettek a mutatók, a középiskolai továbbtanulási esélyei azonban nagyon keveset javultak. Nyilvánvaló, hogy a középiskolába való

bejutásnál azok esélyesek, akik 14–15 éves korban végzik el a nyolc általánost. De a legtöbb cigány tanulónál már 6 és 14 éves kora között eldől, hogy a családi környezet, a szociális háttér, a motiváció hiánya stb. s a rosszabb tanulmányi előmenetel következtében nem jut érettségit adó középiskolába, legfeljebb szakmunkásképzőbe. Kertesi Gábor az általános iskola első osztályába az 1970–71-es tanévben beiskolázott tanulók iskolai pályáját végigkövetve arra az eredményre jutott, hogy bár többszörös a magyarokhoz képest az általános iskolát el nem végzők

vagy a nyolcadik osztály után tovább nem tanulók aránya, a cigány tanulók esélyegyenlőtlenségének kulminációs pontja az általános iskola nyolcadik osztályának befejezése után, a középiskolában való továbbtanulás során alakul ki. Kevesen jutnak középiskolába, és a középiskolai tanulmányok alatti lemorzsolódás is valószínűbb, mint a magyar tanulók esetében. A cigányság számára a szakmunkásképzés nyújtott

esélyt befejezett képzettség elérésére, a szakmunkásképzés rendszere azonban összeomlott az egykori szocialista nagyipar, a nagyüzemi bázis felszámolódásával. A szakmunkás bizonyítvány ma már nem jelent munkaerőpiaci versenyképességet. (Kertesi, 1995) Az érettségit megszerzett tanulók arányaikban ugyanakkora eséllyel indulnak tovább a felsőoktatásba. (Persze az abszolút számokat alapul véve ezen a szinten a cigányok számszerű megjelenése már elenyésző.) Itt mutatkozik tehát egy kitörési lehetőség: különböző programokkal sikeresebbé lehetne tenni tanulmányi előmenetelüket az általános

iskola során, csökkentve lemorzsolódásukat, s ösztönözve őket, eredményesebbé kéne tenni a középiskolákba való bejutást.

A Dél-Dunántúlon lezajlott területi-gazdasági folyamatok

Vizsgált régióinkban a cigány népességet a rendszerváltozás idején két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe. Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezek a csoportok a rendelkezésükre álló általában kevesebb tartalék „tőke” következtében (tartalék tőkén ez esetben nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük) gazdaságilag és szociálisan más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek.

Vizsgált régióinkban a cigány népességet a rendszerváltozás idején két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe.

Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezek a csoportok a rendelkezésükre álló általában kevesebb tartalék „tőke” következtében (tartalék tőkén ez esetben nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük) gazdaságilag és szociálisan más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek.

gazdaságilag és szociálisan más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek.

A másik az elmúlt évtizedekben kialakult mező- és erdőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozóipar (pl. faipar) összeomlása.

Ez azért érintette a cigányságot másoknál súlyosabban, mert mezőgazdasági tulajdonnal nem rendelkeznek, és mert hagyományos foglalkozásaik például Somogy megyében ezekhez a gazdasági ágakhoz kötődtek.

Megszűntek, felbomlottak azok a keretek is, amelyek más hagyományos foglalkozásaiknak keretet, rendszeres piacot biztosítottak, amilyen például az erdei termékek gyűjtése és feldolgozása volt.

Ezeknek a gazdasági folyamatoknak egyik következménye volt a szakmunkásképzés megingása, holott ez volt a cigányság felfelé törekvő hányadának valamely

lyest perspektívát nyújtó intézménytípus.

Ki kell emelnünk a valódi politikai dráma, a jugoszláviai háború következményeit is, ezek közé tartozik a már korábban is nehéz helyzetű Ormánság, Dráva-mente gazdaságának ellehetetlenülése s a szelektív migráció erősödése ebben a térségben. Az elesett cigány lakosság koncentráldódik ebben a térségben, ami a piacok, a vásárlóerő, egyúttal az innovációk korlátozásához vezetett. Másfelől viszont az illegális és a fekete gazdaság ebben a határ menti térségben megélhetést jelentett némelyeknek, de valószínűleg felmérhetetlen mértékben rombolta a munkával kapcsolatos erkölcsi értékeket is.

Megfigyelhető a politikai és civil szféra kialakulása, kiteljesedése.

Az említett folyamatok, a társadalmi-gazdasági struktúra említett változásai véleményünk szerint hátrányosan érintették a régió cigányságának iskolai esélyeit. Az általános iskolák gazdasági szempontból történő esetenkénti bezárása, a körzetesítések, átszervezések s a szakmunkásképzés háttérbe szorulása, átalakulása nem csak térben, de tudati szinten is messzebb vitte az iskolai intézményhálózatot a cigányságtól. A cigányság körében különösen megnövekedett munkanélküliség, a munkaerőpiaci reintegráció reménytelensége szintén a tudati szinten hat. A sok keserű tapasztalat láttán az egyénben megkérdőjeleződhet: érdemes-e egyáltalán tanulni? A közéletben a felerősödő diszkrimináció sem hat pozitívan a továbbtanulásra. A rossz szociális helyzet nem teszi lehetővé a fiatalok továbbtanulását, hiszen a tanulás sokba kerül, a távolabbi iskolákat az utazási költségek is elérhetlenné teszik.

Az átalakuló társadalmi-gazdasági térnek egyik pozitív hatása a sok negatív mellett, hogy megjelent és kiteljesedhetett a politikai és civil szféra. Tapasztalataink szerint jelentős szerepe van a térség, politikai és civil szervezeteinek, azok munkatársainak is abban, hogy évről évre növekszik a középiskolába (főként a felnőttképzésbe) beiskolázottak s a felsőoktatásban részt vevők száma.

A kutatás további lehetséges iránya annak vizsgálata, hogyan alakult át ténylegesen a régió képzési struktúrája, ezzel párhuzamosan hogyan változott meg a cigány tanulók beépülése a képzési intézmények különböző típusaiba. Hogyan hatnak a jelenleg érvényesülő gazdasági folyamatok s a közeli európai uniós csatlakozás a régió társadalmára-gazdaságára és a cigányság oktatási esélyeire?

Irodalom

- Cserti Csapó Tibor – Ignác Mária (2000): Van-e köze a cigány kisebbségi önkormányzatoknak a cigány oktatási programokhoz? *Iskolakultúra*, 12.
- Cserti Csapó Tibor (2003): *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon*. Ph.D. értekezés, PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs.
- Cserti Csapó Tibor (2002): A cigány népesség története és szociokulturális helyzete Magyarországon a kutatások tükrében. In: *A roma közösség kultúrája és iskolai pszichológiája*. (szerk.: László János – Forray R. Katalin) PTE, BTK, Pszichológiai Intézet – Romológia Tanszék, Pécs.
- Cserti Csapó Tibor (2000): Cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek vizsgálata. In: *A pályakezdő cigány fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon*. PTE, BTK, Romológia Szeminárium, Pécs.
- Csongor Anna (1991): A cigány gyerekek iskolái. In: *Cigánylét*. (Szerk.: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1990): *A cigány etnikum újjászületőben*. Tanulmány a családról és az iskoláról. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1991): Útban a középfok felé. In: *Cigánylét*. (Szerk.: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Forray R. Katalin (2000): A cigányság iskolázására irányuló oktatáspolitikai lehetőségei és tendenciái. In: *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 3*. (szerk.: Cserti Csapó Tibor) PTE, BTK, Romológia Szeminárium, Pécs.
- Kemény István – Havas Gábor (1996): *Cigánynak lenni. Társadalmi riport 1996*. (szerk.: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György), Tárki – Századvég, Budapest. 352–380.
- Kemény István (1996): A romák és az iskola. *Educatio*, 1.
- Kertesi Gábor (1995): Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerő-piacon. *Közgazdasági Szemle*, 1. 30–65.
- Kézdi Gábor (1999): A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In: *A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián*. (szerk.: Glatz Ferenc) MTA, Budapest.

Kovalcsik Katalin (1998): Előszó. In: *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. (szerk.: Kovalcsik Katalin) Tanítók kiskönyvtára 9. Budapest.

Réger Zita (2001): Cigánygyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei In: *Romák és oktatás*. Iskolakultúra könyvek 8. (szerk.: Andor Mihály) Pécs.

Tálos Endre (1998): A cigány és a beás nyelv Magyarországon. In: *Tanulmányok a cigányság társa-*

dalmi helyzete és kultúrája köréből. (szerk.: Kovalcsik Katalin) Tanítók kiskönyvtára 9. Budapest.

A kutatás eddigi része az OTKA T 32993 nyilvántartási számú pályázat keretében folyt.

Cserti Csapó Tibor

Az évszázad iskolafejlesztése

Javaslatok egy iskolafejlesztési program megvalósításához

A sokat ígérő címhez azonnal hozzá kell tennem, hogy inkább a program beindításának és megvalósításának szükségességét kívánja jelezni és nem egy minden részletében és nagyságában eldöntött tényről közöl. Sőt, amiért ez az írás születik, annak az az indoka, hogy programszerűen nem indult el olyan fejlesztés a közoktatásban, amelyet az évszázad iskolafejlesztésének lehetne nevezni. Pedig jelentős közpénzeket kell áldozni az oktatás infrastruktúrájának fejlesztésére, úgy, mint korábban az ivóvízre vagy jelenleg a csatornázásra, autópályákra.

Rendkívül fontosnak tartom, hogy az oktatásban dolgozók és az oktatásban érintettek – köztük az igazgatási és pénzügyi szakemberek, politikusok – tisztában legyenek a jelenlegi helyzet tarthatatlanságával, a fejlesztés elmaradásának következményeivel, és szükségességét érezzék egy fejlesztési program megvalósításának.

A fejlesztési program indokai

Az oktatási épületek rossz műszaki állapota, aggasztó egészségügyi viszonyai.

Az oktatást szolgáló infrastruktúra felzárkóztatása az Európai Unió országainak színvonalára.

A színvonalas oktatáshoz való hozzáférés korszerű feltételeinek megteremtése az oktatásra kötelezettek számára.

A jelenlegi helyzet és annak tarthatatlansága

Ma Magyarországon az óvodai ellátás, az általános és középfokú oktatás, a kollégiumi ellátás összesen 13 868 (1) épületben folyik.

Az épületek állapotát részben a kora már önmagában is jelzi. Nézzük meg, milyen az épületek korösszetétele. Az 1. ábrán látható, hogy a 19. században emelt épületek aránya nagyobb az 1990 és 2000 között épültekénél. Igen magas azoknak az épületeknek a száma is, amelyek a 20. század első felében épültek, tehát koruk 50 és 100 év között van. Az épületek 40 százaléka a 19. században, illetve a múlt század első felében épült. A mintegy öt és félezer épületnek az oktatásra való folyamatos alkalmassá tétele jelentős terhet hárít az iskolafenntartókra és végső soron a központi költségvetésre. A magyar gazdaság az elmúlt évtizedekben olyan állapotban volt, hogy éppen azok a szükséges karbantartások, felújítások maradtak el, amelyek az épületek állagát, stabilitását biztosították volna. (1. ábra)

A közoktatási beruházások aránya a költségvetés oktatási kiadásain belül drasztikus mértékben visszaesett az utóbbi tíz évben. Míg 1991-ben az alapfokú oktatásban csaknem 10 százalék volt a beruházási célú kiadások aránya, addig ugyanez